

*Левченко Т. М.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання**ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*

ЖАРГОННА ЛЕКСИКА У ВІЙСЬКОВІЙ ТЕМАТИЦІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості появи, розвитку і функціонування військового жаргону у сучасній періодичній пресі. Зазначено, що саме мова преси та усне розмовне мовлення, на сьогоднішній день, є поки що єдиним документальним джерелом, яке може дати матеріал для наукових узагальнень про військовий жаргон. Під час вивчення військового жаргону насамперед досліджено питання про те, які категорії та засоби мови були активізовані, приведені в рух, мобілізовані для виконання функцій мови як найважливішого засобу спілкування людей.

Військовий жаргон у повному обсязі у період воєнних дій набирає характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови і в розмовне мовлення зокрема.

Зокрема функції та вплив військового жаргону на загальноживану мову досі не були об'єктом комплексного дослідження, що зумовлює актуальність нашої розвідки. З огляду на це актуальність статті полягає в тому, що досі не встановлено походження військового жаргону, не досліджені ранні жаргонізми та лексичний склад мови військових. Актуальною і важливою є характеристика основних функцій військового сленгу та його елементів в різних жаргонах.

На основі аналізу наукової літератури і словників, які містять жаргонну лексику військової тематики, зафіксовано тенденцію вживання арготизмів і жаргонізмів у певному тематичному спрямуванні.

У цілому вивчення функціонування військового жаргону показало, що під час переходу в іншу систему арготизми і жаргонізми стають її елементами і досить часто виглядають природно: сполучуються з лексемами певної системи, утворюють в ній нові слова та ін.

Зафіксовано, що військовий жаргон, як і будь-яка інша лексична система української мови, постійно розвивається і вдосконалюється: переходять у пасивний запас одні лексеми, з'являються нові, частина слів пристосовується до нових умов. Народження неологізмів у системі жаргону пов'язане з військово-політичними подіями в Україні та зростанням правопорушень в лавах військових і на територіях ведення бойових дій.

Ключові слова: арготизми, жаргонізми, військова тематика, мова сучасної української преси.

Постановка проблеми. У сучасних умовах життя і розвитку суспільства природно, що мова сучасної української преси характеризується виразною тенденцією насичення лексикою військового жаргону. Українським журналістам довелося вивчати військову мову і військовий жаргон, навчитися правильно, грамотно вживати їх у загальній системі мови.

Протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо зростання інтересу лінгвокультурологів, лексикографів, спеці-

лістів в інших сферах лінгвістики до проблем української соціальної діалектології, зокрема до військового жаргону. Частково це пов'язано із веденням гібридної війни на території України та входженням лексем мови військових у мову широкого загалу, а також із впливом мовлення сучасної молоді, соціальних низів, кримінальних елементів на загальноживану мову.

Відзначимо, що значної уваги заслуговують факти використання військового жаргону у розмовному мовленні та мові сучасних ЗМІ, які, безперечно, мають найбільший вплив на структуру мови і є стійким і типовим явищем.

Саме мова преси та усне розмовне мовлення, на сьогоднішній день, є поки що єдиним документальним джерелом, яке може дати матеріал для наукових узагальнень про військовий жаргон.

Актуальність статті полягає в тому, що досі не встановлено походження військового жаргону, не досліджено ранні арготизми, та лексичний склад мови військових. Актуальною і важливою є характеристика основних функцій військового сленгу та його елементів в різних жаргонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військова лексика неодноразово була предметом лінгвістичного аналізу. Вона привертала увагу багатьох українських мовознавців, а вживанню жаргонізмів, сленгізмів та арготизмів у мові української преси присвячені розвідки М.І. Навальної [2], Л.О. Ставицької [4], О.А. Стишова [5], О.О. Тараненка [6], Н.В. Третяк [7], В.В. Явір [8], Н.Г. Явтушенко [9], Л.Г. Ярошук [10] та ін.

Під час вивчення військового жаргону насамперед потрібно дослідити питання, які категорії і засоби мови були активізовані, приведені в рух, мобілізовані для виконання функцій мови як найважливішого засобу спілкування людей.

Військовий жаргон у повному обсязі у період військових дій набирає характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови і в розмовне мовлення зокрема.

Мета статті – описати функції та вплив військового жаргону на загальноживану мову.

Виклад основного матеріалу. Загалом вивчення мови солдат почалося із середини ХІХ ст. У цей період збирали переважно фактичний матеріал, який вміщував жаргони і арго. Водночас велися фрагментарні спроби опису військового жаргону. Вивчення військового жаргону було пов'язано з дослідженням лінгвокультури повної або обмеженої свободи.

Певною мірою дослідження військового жаргону відбувалося паралельно з вивченням мови декласових елементів, що започаткували зарубіжні та українські дослідники. Вони неодноразово зазначали, що за офіційною ідеологією, військовий

завжди є захисником Батьківщини, разом з тим традиційно на території бувшого СРСР військова служба була примусовою, а її умови нагадували побут і культуру виправно-трудова закладів, тюрем, таборів.

Навіть зараз, в умовах демократизації суспільства, ми маємо справу з реліктом лінгвокультури несвободи – обов'язковою строковою службою, умови якої багато в чому подібні до сучасних виправно-трудова закладів. Відповідно, виникає типологічна подібність культурно-мовних процесів в армії і кримінальному світі, з'являється схильність до взаємопроникнення цих двох сфер життя суспільства.

Військовий жаргон у корпусі соціальних діалектів посідає особливе місце. Він має декілька основних функцій, серед яких варто відзначити номінативну. Основною причиною виникнення і функціонування військового жаргону є відсутність у загальноживаній мові номінацій для переважної більшості специфічних реалій, які властиві армії. Представники військ завжди були перед проблемою створення тих слів, які б забезпечували спілкування в повному обсязі. Це стало причиною того, що військовий жаргон має безліч лексем, які не мають еквівалентів у мові широкого загалу. Більшість дослідників вказують на езотеричний характер мови людей, які перебувають в умовах несвободи.

Під час з'ясування конспіративної функції військового жаргону варто звернутися до термінів «таємна мова» і «штучна мова». Терміни «таємна» і «штучна», вживаються як синоніми, проте мають певні відмінності. Штучні мови, наприклад, есперанто, з одного боку, і таємні мови ремісників, торговців – з іншої мають різну мету: якщо штучні мови об'єднують соціуми і народи, то таємні мови відокремлюють і тим самим відділяють одну групу населення від іншої.

Порівняння конспіративної функції військового жаргону з конспіративною функцією в умовних мовах дає змогу з'ясувати принципів їх відмінності: якщо військовий сленг використовується для приховування протиправних дій, то лексеми умовних мов застосовуються, в основному, для захисту їх носіїв від ворожо налаштованих проти них людей. Певним чином розпізнавальна функція військового жаргону дуже близька до конспіративної. Ця функція не належить до певного соціального діалекту: вона властива багатьом жаргонам, територіальним діалектам, професійній термінології. Використання жаргону і арго характеризується прагненням до уособлення і протиставлення себе загальній лінгвокультурі.

Світоглядна функція військового жаргону одночасно вважається об'єднуючою: вона об'єднує всіх військових в один соціум. Світоглядні постулати військових відповідають основним принципам лінгвокультури несвободи. У 70-х рр. ХХ ст. вони чітко сформувалися у неписану мораль солдата-правопорушника. Згідно з такою мораллю солдат зобов'язаний: підтримувати досвідчених військових, не займатися суспільною діяльністю: не працювати, не мати дружніх контактів із військовим керівництвом, не цікавитися політикою та інше. Використання військового жаргону чітко розмежує криміногенну і законслухняну частини військового суспільства.

Військовий жаргон – відображення ментальності військовослужбовців, саме військові жаргонізми характеризують критичне ставлення до дійсності, відображають позитивне ставлення до асоціальних проявів (бійки, вживання алкоголю та легких наркотиків). Військовий жаргон виникає, по-перше,

для того, щоб висловитися нетрадиційно, оригінально, незвичайно і експресивно, по-друге, щоб ізолювати від суспільства певну соціальну групу. Носії першого виду комунікації – це, зазвичай, люди творчі, які не хочуть висловлюватися, як інші. Другий тип – це військовослужбовці, які грубо порушують уставні норми поведінки. Вони використовують найбільш примітивні жаргонізми, які беруть початки в кримінальному жаргоні.

Основний корпус лексики військового жаргону, на відміну від деяких соціальних діалектів (наприклад, молодіжного), відносно стійкий. Цей факт пояснюється багатотомними традиціями військового співтовариства, стійкістю субкультури. Військовий жаргон сприяє тісній консолідації військового співтовариства та відмежування від свого «клану» інших елементів.

У мовознавчій літературі є низка дискусійних положень про перехід жаргону в літературну мову. Так, М.І. Навальна вважає, що до переходу в нормовану лексику жаргон спочатку потрапляє в розмовне мовлення [2]. Це відбувається завдяки інтралінгвістичним та екстралінгвістичним чинникам. Власне лінгвістичними причинами є відсутність номінацій для позначення тих реалій, які є у військовому середовищі і кримінальному світі, а також специфічна експресія жаргону і арго. Великого значення під час переходу такої лексики у загальну відіграють психолого-педагогічні, соціально-політичні, культурно-просвітницькі чинники, при цьому особливе значення має урбанізація, що призводить до розповсюдження арго і жаргону серед лояльного населення.

Найбільша частина арго і жаргону перейшла у широкий вжиток із жаргону військовослужбовців і кримінального арго. Аналізована лексика пов'язана з поняттями «вбивство», «бійка», «пятика», «жінки», «неповноцінна людина», «тіло», «зброя» та ін. Найбільша кількість лексем, що перейшли у загальний вжиток входила у синонімічні ряди військового жаргону і кримінального арго, позначали найвідоміші поняття кримінального світу, їм була притаманна полісемія.

Умови проходження військової служби (місце проведення військових дій) і місце позбавлення волі мають низку загальних зовнішніх ознак: чоловічий склад, примусове підпорядкування, жорстка ієрархія і розпорядок дня. Невипадково гауптвахта в жаргонах молоді, що проходить службу, називається *кіча* – «тюрма», *зек* – «солдат, що відбуває покарання на гауптвахті», *пайка* – «їжа, шматок хліба з маслом чи цукром для солдата».

Військовий жаргон має низку кримінальних арготизмів, пов'язаних із сигналами тривоги, наприклад: *палево* – неочікуваний візит командирів; *палить* – пильнувати за командирами.

Відомо, що жаргон військових популяризують деякі сценаристи, режисери, журналісти, теле- і радіокоментатори, письменники, актори, політики та ін. З часом жаргон починають вживати широкі верстви населення, таким чином, наче отримуючи дозвіл на вживання цих слів. Часте вживання у ЗМІ, кінофільмах, популярній художній літературі лексем військового жаргону нав'язує населенню особливу мовленнєву поведінку. Використання емоційно забарвленої лексики замість нейтральної часом може створювати упереджену думку аудиторії, адже від способу та мови подання інформації залежить не тільки реакція аудиторії, але й її розуміння та самовизначення.

У результаті мовних контактів різних соціумів з демобілізованими та мобілізованими солдатами утворюється лекси-

ка, яка розширює межі свого застосування і може переходити у широкий вжиток, а пізніше – у літературну українську мову. Соціодіалектизи тих верств населення, які спілкуються із солдатами утворюють разом із жаргоном, так зване біжаргонне поле, наприклад, у музикантів, солдат і правопорушників (*лабух* – «музикант», *лабать* – грати на музичних інструментах); у військових і музикантів (*ракета* – «електрогітара», *сирена* – «музика»).

Однією з умов існування жаргону в іншій лексичній системі є його визнання певним соціумом – носіями системи – «своїм» словом.

Незважаючи на те, що аналізовані жаргонізми беруть свій початок в аргі, жодна сучасна лексикографічна праця й довідкове видання не фіксує ці поняття і відповідно не тлумачить їх. Проте ними активно послуговуються у засобах масової інформації, розмовному мовленні і таким чином жаргонізми набувають поширення.

Звичайно, що не всі арготизми і жаргонізми, які перейшли в українську літературну мову можуть вживатися в усіх сферах суспільного життя. Це пов'язано з тим, що більшість слів, які прийшли із солдатської мови і кримінального середовища ще зберігся відбиток походження, хоча на деяких лексемах це не відчувається. Яскравим прикладом є слово *зняти* – «видалити, покинути місце, пост»; *зняти охорону*, *зняти ворожого часового* (вбити, зв'язати). У мові аргі початку ХХ ст. *зняти* – «вбити з вогнепальної зброї»; *зняти з катушок* – «ударом кулака збити з ніг» [1].

Особлива функція у жаргоні військових належить дієслову зокрема функція – підсилення. Досить часто дієслова щось підкреслюють, висувають на передній план, гіперболізують. Наведемо декілька прикладів. Лексема *вклепати* у Словнику російського аргі [1] означає зробити щось інтенсивно (вдарити, випити): *вклепати по морді*, *вклепати наряд*, *вклепати по стограм*, наприклад: *«Дмитро має поранення, яке не дає можливості вклепати з двох рук, щоб мало не показалося...»* (Новинарня, 03 грудня 2017 р.); *рвати* – у мові аргі означає роздерти, вирізати, припинити [1], наприклад: *Щодо офіцерського складу, то вони переважно добре ставляться до своїх підлеглих (у нас діюча бойова частина) і готові «рвати» будь-кого за них* (УМ, 22 лютого 2017 р.).

Загалом вивчення функціонування військового жаргону показало, що під час переходу в іншу систему арготизми і жаргонізми стають її елементами і досить часто виглядають природно: сполучуються з лексемами певної системи, утворюють в ній нові слова та ін. Лексеми армійського і кримінального середовища використовуються неформальними групами для позначення тих реалій, для яких не існує номінацій в інших жаргонах. Низка арготизмів, що перейшли в жаргон молоді, яка проходить службу, свідчить про запозичення військовими кримінальних традицій і порядків.

За період тривання АТО на Сході України змінилася не лише країна, змінилася її мова. З'явилися «сепари», «ватніки», «колоради», «укропи». Лексикон бійців у зоні АТО також встиг обрости новими жаргонізованими лексемами. Деякі з них були позичені з класичного військового жаргону, але переважна більшість народилася саме у горнилі війни.

Зібрані та проаналізовані жаргонізми відзначаються багатозначністю. Особливу функцію у мові військових виконують іменники та дієслова. Одна із переважних рис іменників –

називання та підсилення, найчастіше вони щось підкреслюють і гіперболізують. Крім того, військовий сленг характеризується яскравою образністю і заснований на стильовому прийомі метафоризації. Наведемо декілька прикладів. *«Дівочка готова, можна зашивати»* (25 червня 2015 р. *Gazeta.ua*), що значить *дівочка готова* – робота виконана, *зашивати* – підкладати дріт електроживлення. *«Оса, птіца, птічка»* – так у різних підрозділах називають коптери – безпілотні апарати, які використовують обидві сторони заради розвідки» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *«Зазвичай після осі прилітають поросята, які нищать усе навколо»* (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *Поросятами* в зоні АТО називають снаряди для мінометів. *«Поросята»* є різних порід, – каже 30-річний Михайло Галишин із Борислава Львівської області» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). Боеприпаси називають *кабачками*, *морквинами*, *огірками*. *«Огірки й морквини»* – подрібніші, а *кабачки* – пузатіші» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). *Приблуди*, *свистілки*, *овіси* – додаткове навісне обладнання на стрілецьку зброю, а *балабаси* і *ніштяки* – делікатеси, яких немає в раціоні солдатів. Саме ці сленгові лексеми були вживані ще в часи Радянської Армії. *«Маслят»* багато не буває, – говорить боєць» (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.). Саме *маслятами* називають патрони, а *підсніжниками* – витягнуті з тіла осколки від мін. *Молоток* – протитанкова керована ракета ПТУР. *«При попаданні молотком у танк той розлітається на шматки»* (*Gazeta.ua*, 25 червня 2015 р.).

Аватари – бійці, що вийшли із строю, через вживання алкогольних напоїв. *«Аватари убивають своїх»* (Українська правда, 13 березня 2017 р.). *«Піяцтво, так звані «аватари» – велика проблема Збройних сил України»* (Новинарня, 01 лютого 2016 р.). Серед нових жаргонних одиниць із військової сфери в текстах українських газет і журналів фіксуємо слова, що позначають конкретне місце або територію в зоні бойових дій: *передок*, *зеленка*, *секрет* та інші.

Лексема *передок* у Словнику української мови в 11 т. позначена ремаркою «розмовне» й означає «перед; передню частину воза, візка, екіпажа та ін.; передні колеса разом з віссю й голоблями; місце для кучера у візку, екіпажі та ін.; передню частину деяких сільськогосподарських машин; передню частину автомашини; колісний, зчеплений з лафетом візок, яким перевозять гармати; частину взуття, що облягає підйом та передню частину ноги» [3, с. 173]. Л.О. Ставицька подає таке значення жаргонізму: *передок* «жіночі геніталії; передня частина автомобіля» [4, с. 253]. Однак у військовій тематиці цим словом називають передню частину фронту, напр.: *Ми в постійній ротачії: то заїжджаємо на «передок», то виїжджаємо звідти, адже в нас своя специфіка.* (УМ, 22 лютого 2017 р.).

Висновки. Таким чином, ми намагалися дати характеристику мови сучасних засобів масової інформації саме у період ведення військових дій, показати провідні напрями функціонування цього періоду, активізацію тих засобів мови і стилю, які в першу чергу були покликані до виконання завдань в умовах боротьби. Мова сучасних засобів масової інформації яскраво відображає лексику, яка розкриває військове мистецтво нашої армії, різноманітність і складність бою. Журналісти вводять в тексти лексеми і цілі фразеологічні сполучення військової мови.

Мова публіцистики сучасного періоду сповнена не тільки пафосною, героїчною лексикою, яка розкриває любов до рідної землі, а й активізацією жаргону, кримінального аргі

та входження їх через мову широкого загалу в сучасну українську літературну мову.

Ми з'ясували, що військовий жаргон має домінуючу функцію – номінативну, тобто військові перебували перед фактом створення нових слів для позначення реалій, які існували в їхньому житті і були відсутні у цивільного населення. Військові усвідомили себе окремим соціумом не схожим на інші соціальні групи, набули особливого світосприйняття; важливу роль у розвитку системи жаргону відіграла і розпізнавальна функція, що сприяла консолідації військового співтовариства.

Військовий жаргон, як і будь-яка інша лексична система української мови постійно розвивається і вдосконалюється: переходять у пасивний запас одні лексеми, з'являються нові, частина слів пристосовується до нових умов. Народження неологізмів у системі жаргону пов'язане з військово-політичними подіями в Україні та зростанням правопорушень в лавах військових і на територіях ведення бойових дій. Переходу жаргонізованих неологізмів у пасивний склад сприяє зникнення соціальних явищ, професій та перехід слів військового жаргону в інші лексичні системи. Більша частина аргі і жаргону перейшла в мову широкого загалу із солдатського сленгу і кримінального аргі. Внаслідок мовних контактів різних соціумів з мобілізованими і демобілізованими утворюється біжаргонна лексика. Досить часто спостерігається явище, коли жаргонні неологізми і аргіотизми дублюють вже існуючі лексеми, поповнюючи таким чином синонімічні ряди.

Питання про взаємовплив стилістичних компонентів різних функціональних типів і жанрів літературної мови та інтенсифікацію процесу взаємовпливу між певними функціональними типами і жанрами у воєнний період залишається відкритим і потребує подальшого опрацювання.

Література:

1. Елистратов В.С. Словарь русского аргі (материалы 1980–1990 гг.). URL: <http://gramota.ru/slovari/argi/?page=141&alpha=%CF>.
2. Навальна М.І. Жаргонізми в мові української преси. *Українське мовознавство* : міжвідомчий науковий збірник / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. Вип. 38. С. 147–152.
3. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1970–1980 рр.
4. Ставицька Л.О. Український жаргон. Словник. Київ : Критика, 2005. 496 с.
5. Стишов О.А. Семантична деривація жаргонізмів у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження* : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. 2016. № 41. С. 74–84.
6. Тараненко О.О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
7. Третяк Н.В. Місце жаргонної лексики у структурі соціальних діалектів української мови. URL: http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/fil/18/1_14_Tretyak.pdf.
8. Явір В.В. Жаргонізований дискурс: занепад чи норма? *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 3. С. 125–130.
9. Явтушенко Н.Г. Способи творення української комп'ютерної жаргонної лексики. *Всеукраїнська наукова конференція «Історичні регіони України: минуле та сучасність»*. Харків, 2013. С. 114–116.
10. Ярошук Л.Г. Комп'ютерний сленг як форма молодіжного спілкування. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2012. № 1 С. 156–164.

Levchenko T. The slang lexicy in the military thematic of the modern Ukrainian press

Summary. The article analyzes the features of appearance, development and functioning of the military jargon in the modern periodical press. It is noted that it is the language of the press and oral spoken language, to date, is still the only documentary source that can provide material for scientific generalizations on military jargon. In the study of military jargon, the first question was examined of which categories and means of language were activated, brought in motion, mobilized to fulfill the functions of language as the most important means of communicating people.

The military jargon, in its entirety during the period of hostilities, is gaining in character not narrowly a special language category, but much broader, penetrating almost all the functional styles of contemporary Ukrainian literary language and in spoken language in particular.

In particular, the functions and impact of military jargon on a commonly used language have not yet been the subject of a comprehensive study, which determines the relevance of our article. Given this, from a linguistic point of view, the relevance of the article lies in the fact that the origin of the military jargon has not been established to date, the early jargon has not been investigated, and the lexical composition of the language of the military. Actual and important is the characterization of the main functions of military slang and its elements in various slang.

On the basis of the analysis of scientific literature and dictionaries that contain the jargon vocabulary of military subjects, the tendency to use argotypes and jargon in a certain thematic direction was recorded.

In general, the study of the functioning of the military jargon showed that during the transition to another system, argotisty and jargon become its elements and quite often look natural: they combine with the tokens of a certain system, form new words in it and so on.

It was recorded that military jargon, like any other lexical system of the Ukrainian language, is constantly evolving and improving: passes into tokens, new ones appear, some words adapt to new conditions. The birth of neologisms in the jargon system is connected with the military-political events in Ukraine and the increase of offenses in the military and in the territories of warfare.

Key words: argotypes, jargon, military subjects, language of the modern Ukrainian press.